

§ 29. Венская класічная школа

Творчасць Гендэля і Баха падрыхтавала ўзнікненне ў музыцы новай мастацкай з’явы — *венскай класічнай школы*. Яе прадстаўнікі — Ёзэф Гайдн, Вольфганг Амадэй Моцарт і Людвіг ван Бетховен. Музыка гэтых кампазітараў на ўсе часы стала эталонам гармоніі прыгажосці і праўды, трагічнага і камічнага, узнёслага і зямнога.

Ёзэф Гайдн: галантны стыль. На парозе гісторыі венскай класічнай школы стаяў *Ёзэф Гайдн*. Ён прайшоў доўгі і складаны творчы шлях ад пачатку венскай класічнай школы да яе росквіту. Наватарства кампазітара звязваюць з інструментальнай музыкай. Яго па праве прызнаюць стваральнікам *класічнага квартэта і сімфоніі*. У Гайдна гэтыя сур’ёзныя музычныя жанры загучалі жыццярэадасна і аптымістычна, а ў музычную тканіну праніклі смелыя жарты і музычныя сюрпрызы.

У адным са сваіх найлепшых твораў — *сімфоніі № 103* — кампазітар выкарыстаў арыгінальны прыём. Раптам раздаецца гучны ўдар, які нагадвае аддаленыя раскаты грому. Гэтае незвычайнае гучанне створана дзякуючы *трэмала літаўраў* — шматразоваму паўтору гукаў на ўдарным музычным інструменце. Такім незвычайным спосабам кампазітар прыцягвае ўвагу слухачоў: магчыма, яны задрамалі... І кожны раз, як толькі сур’ёзная і засяроджаная музыка ў павольным тэмпе супакойвае публіку, фартысіма аркестра ўзрушвае залу. 3-за гэтага гукавога эфекту «дрыжання» сімфонія і атрымала назву «*3 трэмала літаўраў*», або «*3 дробатам літаўраў*».

Ёзэф Гайдн
дырыжыруе
струнным
квартэтам

Гукавыя і эмацыянальна-выразныя магчымасці музыкі Гайдн выкарыстаў і ў струнным квартэце. Гэта дазволіла не толькі сцвердзіць квартэт як форму хатняга музіцыравання, але і вывесці яго на канцэртную эстраду. У далейшым кампазітары падхапілі ідэі Гайдна і давяралі квартэту выражэнне самых глыбокіх і патаемных думак і пачуццяў.

Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах першую частку сімфоніі «3 трэ-мала літаўраў», а таксама першую частку квартэта Мі бемоль мажор опус 71 № 3 Ёзэфа Гайдна на кампакт-дыску. Ахарактарызуйце мастацкія прыёмы, выкарыстаныя кампазітарам. Ці дасягнуў Гайдн, на ваш погляд, жада-нага эфекту?

Моцарт: «узвышанае і зямное». *Вольфганг Амадэй Моцарт* — прызнаны геній у музычным мастацтве. Па маштабе асобы яго можна супаставіць толькі з І. С. Бахам: іх аб'ядноўвае засяроджанасць на ўнутраным свеце чалавека. З творчасцю Ё. Гайдна музыку Моцарта збліжаюць аптымізм і яснасць музычнай думкі.

**Іаган Непамук
дэ ла Крочэ.**
Сям'я Моцартаў
(каля 1780 г.)

Вольфганг Амадэй Моцарт пісаў музыку ва ўсіх жанрах, якія існавалі ў яго час. Пры гэтым у кожным з іх ён напісаў творы, якія засталіся ў вечнасці. Добра-зачлівасць яго музыкі і радаснае светаўспрыманне робяць вялікага кампазітара грамадзянінам свету. Моцарт пражыў трагічна кароткае жыццё — 35 гадоў. Але за гэтыя гады ён напісаў больш за 620 твораў! Ярчэй за ўсё наватарства кампазітара выявілася ў жанрах оперы і сімфоніі.

Працуючы над операмі, Моцарт разглядаў паэзію як «паслухмяную дачку музыкі». Дакладныя музычныя, а не толькі паэтычныя характарыстыкі дазволілі

Я не магу выказаць сваіх пачуццяў і думак у вершах або фарбах, бо я не паэт і не мастак. Але я магу гэта зрабіць з дапамогай гукаў, таму што я музыкант.

В. А. Моцарт

Ўзмацніць індывідуальнасць оперных персанажаў. Напрыклад, у віртуознай «арыі помсты» Царыцы Ночы з другога дзеяння оперы «Чароўная флейта» кампазітар з дапамогай выразных сродкаў музыкі дасягае дасканаласці ў характарыстыцы аднаго з самых бліскучых вобразаў — гнеўнай і бязлітаснай Царыцы Ночы. Тэмбр каларатўрнага сапра́на, феерычныя пасажы галасу, што звяняць у вельмі высокім рэгістры, не пакідаюць слухача абыякавым.

Асаблівай вобразнасцю адрозніваецца *сімфонія № 40 соль мінор*. У ёй у адно цэлае аб'ядноўваюцца лірычны і трагічны пачаткі. Музыка першай часткі прасякнутая пачуццямі ўзбуджэння, турботы і тугі. З *тэмай галоўнай партыі* (першай музычнай тэмы) кантрастуе *лабочная партыя* (другая тэма). Сваёй вытанчанасцю і спакоем яна змякчае ўсхваляванасць першай тэмы і даводзіць да кранальнай жалыбы. Душэўнае перажыванне паступова ўзмацняецца, музычныя тэмы ў сваім развіцці дасягаюць напружанага драматызму. Глыбіннае адлюстраванне ідэі недасканаласці свету робіць сімфонію № 40 соль мінор шэдэўрам мастацтва класіцызму.

З якімі творамі Моцарта вы пазнаёміліся раней? Праслухайце на кампакт-дыску «арыю помсты» Царыцы Ночы і першую частку сімфоніі № 40 соль мінор. Якое ўражанне на вас зрабіла музыка вялікага кампазітара?

Бетховен: напружанне розуму і волі. Асобу *Людвіга ван Бетховена* можна супаставіць толькі з тытанамі Адраджэння. Галоўнае месца ў яго творчасці займае тэма нязломнай волі чалавека, якая дазваляе пераадолюваць перашкоды і цяжкасці. Жыццё самога Бетховена — узор гераічнай стойкасці перад выпрабаваннямі лёсу. Разважанні кампазітара пра супрацьстаянне асобы знешнім абставінам былі сугучныя рэвалюцыйным ідэям свайго часу і знайшлі адлюстраванне ў яго музычных творах.

Гераічны подзвіг чалавека яскрава ўвасобіўся ў сімфоніях Бетховена. Шлях ад змроку да святла праз канфлікт дэманструе *сімфонія № 5 до мінор*. Гэтае музычнае сачыненне ўнікальнае «*матывам лёсу*» — сыходнай інтанацыяй з выразным рытмам, які нагадвае стук, і «пытальнымі» паўзамі. Кароткі і лаканічны матыў пранізвае музычную тканіну твора, аб'ядноўваючы ўсе яго часткі ідэяй «*Так лёс стукае ў дзверы*».

Карл Шлєсер. Бетховен дома за працай
(каля 1811 г.)

Сапраўдным наватарам Бетховен выступіў у жанры *фартэп'янай санаты*. Гэты жанр камернай музыкі стаў для яго своеасаблівай творчай лабараторыяй. У санатах перададзены велізарны дыяпазон вобразаў і настрояў — ад трагедыі да жарту. Кампазітар ужо думае не дэталюмі, а буйнымі штрыхамі. У санатнай творчасці Бетховен паўстае і лірыкам, і філосафам, і драматургам.

Так, у *санаце для фартэп'яна № 8 до мінор «Патэтычнай»* канфлікт паміж чалавекам і лёсам атрымлівае тэатральную трактоўку. Бетховен, нібы драматург у опернай уверцюры, «распавядае» пра глыбокі канфлікт. На лірычныя інтанацыі малення мы чуюм непакісна суровыя і грозныя «адказы». Кантраст дынамікі і рэгістравых фарбаў настолькі магутны, што сваім гучаннем нагадвае цэлы аркестр.

Санаты Бетховена ў цэлым — гэта ўсё жыццё чалавека. Здаецца, што няма эмацыянальных станаў, якія так ці інакш не знайшлі б тут свайго адлюстравання, няма душэўных канфліктаў, якія не праламляліся б тут у музычна-дынамічным плане...

Б. У. Асаф'еў (музыказнаўца)

У поўнай трагізму *санаце для фартэп'яна № 23 фа мінор «Апасіянаце»* Бетховен зноў і зноў шукае сэнс жыцця ў супраціўленні выпрабаванням лёсу і бяспрашнасці. У першай частцы накіраваная ўверх тэма галоўнай партыі гучыць спачатку стрымана і выразна. Але паступова яна набывае разбуральную сілу. І зноў мы чуюм ужо знаёмы «стук» матыву лёсу... Ён нібы дапамагае

нарастанню трывожнасці і моцы. Гэты разбуральны пачатак настолькі грандыёзны, што ён выцясняе вобраз высакароднай волі. Слухач аказваецца ва ўладзе неўтаймоўнай безаблічнай стыхіі. І толькі ў канцы фіналу з'яўляецца тэма, прасякнутая доблесцю і ўпэўненасцю чалавека ў сваіх сілах. Герой Бетховена гіне, але ён не зламаны, што робіць «Апасіянату» адным з найвялікшых твораў кампазітара.

Праслухайце на кампакт-дыску творы Людвіга ван Бетховена, якія ахарактарызаваны ў параграфу. Апішыце, як у іх выражана асноўная тэма творчасці кампазітара — чалавек, які пераадоляе жыццёвыя перашкоды.

Музыка кампазітараў венскай класічнай школы заваявала ў сусветнай мастацкай культуры высокія пазіцыі. Галантны і жыццярадасны Гайдн, невычэрпны Моцарт, бунтар і змагар Бетховен... Гэтыя рысы музычнай творчасці венскіх класікаў робяць іх творы зразумелымі для слухачоў і даступнымі для выканаўцаў.

Пытанні і заданні

1. Даследчыкі лічаць «Развітальную сімфонію» Ё. Гайдна першым узорам «інструментальнага тэатра». Праслухайце на кампакт-дыску першую частку «Развітальнай сімфоніі». Паглядзіце відэафрагмент яе выканання ў інфармацыйных крыніцах. У чым праявілася арыгінальнасць ідэі Гайдна? Патлумачце на прыкладзе сімфоніі сэнс словазлучэння «інструментальны тэатр».

2. Як вы думаеце, чаму «арыя помсты» Царыцы Ночы ўвайшла ў залаты фонд пласцінкі касмічнага апарата «Вояджар»?

3. Адным з самых тужлівых твораў у сусветнай культуры з'яўляецца «Лакрымоза» з «Рэквіема» В. А. Моцарта. Прачытайце пра яе на дадатковай старонцы. Праслухайце сачыненне і пазнаёмцеся з гісторыяй стварэння «Рэквіема» ў інфармацыйных крыніцах. У чым вы бачыце ўнікальнасць гэтага твора?

4. У сімфоніі № 9 Л. ван Бетховен выкарыстаў арыгінальны прыём. Ён злучыў у музычнай тканіне вакал і слова — тэкст оды «Да радасці» нямецкага паэта Фрыдрых Шылера. Праслухайце гэты фрагмент сімфоніі на кампакт-дыску. Развучыце і выканайце ў класе оду «Да радасці». Тэкст прапануецца на дадатковай старонцы.

5. Падумайце, чаму творчую спадчыну венскіх класікаў параўноўваюць з творчасцю мастакоў эпохі Адраджэння.

Творчая майстэрня

6. Оперы В. А. Моцарта папулярныя і ў сучаснай музычнай культуры. На сцэне Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь ідзе пастаноўка оперы «Чароўная флейта». Паглядзіце відэаролік з выступленнем Царыцы Ночы ў інфармацыйных крыніцах. Паспрабуйце наведаць тэатр. Ці супалі вашы ўяўленні пра Царыцу Ночы з убачаным вобразам? Намалюйце эскіз яе касцюма, паказаўшы ў ім галоўныя характарыстыкі герайні — казачнасць і фантастычнасць з аднаго боку, зласлівасць і мсціvasць — з другога.

§ 30—31. Мастацтва Расіі: рывок у Еўропу

Да канца XVII стагоддзя Расія была сярэдневяковай краінай, якая значна адставала ад заходнееўрапейскіх дзяржаў. Яе культура і мастацтва, як у Сярэднія вякі, заставаліся ў цеснай сувязі з царквой. І кананіс з'яўляўся галоўным відам жывапісу, а скульптура і зусім не развівалася. Змяніць гэтую сітуацыю

здолеў Пётр Вялікі: ён правёў рэформы ва ўсіх сферах жыцця грамадства, у тым ліку ў мастацтве.

Мастацтва Пятроўскай эпохі. Галоўным мастацкім праектам Пятра I стала стварэнне новай сталіцы — Санкт-Пецярбурга. У адрозненне ад сярэдневяковага горада, які фарміраваўся хаатычна, разрастаючыся ад умацаванага крамля, Санкт-Пецярбург будаваўся па рэгулярным плане. Яго распрацоўвалі еўрапейскія архітэктары — італьянцы, французы, галандцы. Практычны імператар цаніў у архітэктуры функцыянальнасць і разумную ўпарадкаванасць. Таму прастата і яснасць аб'ёмаў, падкрэсленыя стрыманым ордарным дэкорам, лічацца характарыстыкамі збудаванняў яго часу.

Сімвал новай, не візантыйскай, а еўрапейскай, эпохі рускай архітэктуры — *Петрапаўлаўскі сабор у Санкт-Пецярбургу*. Гэта была ўжо не крыжова-купальная царква, а трохнефная базіліка — без апсіды, з вялізнымі вокнамі. Яе заходні фасад меў выгляд шмат'яруснай вежы з высокім вузкім

Дамэніка Трэзіні. Петрапаўлаўскі сабор у Санкт-Пецярбургу, Расія (1712—1733 гг.)